Margaret Clunies-Ross (red): *Skaldic Poetry of The Scandinavian Middle Ages*. VII. Poetry on Christian Subjects. Turnhout: Brepols, 2007. 1040 sider. ISBN: 978 2 503 51893 0.

Anmeldt af Rolf Stavnem

Poetry on Christian Subjects er bind 7, men er den først udgivne af i alt 9 bind, der indgår i udgivelsesprojektet Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages (SkP). Disse 9 volumer skal rumme en samlet tekstkritisk udgivelse af den norsk-islandske skjaldedigtning, og hver strofe præsenteres i normaliseret tekst og i engelsk oversættelse med angivelse af relevante håndskrifter, tidligere udgaver, variantapparat og med fyldigt noteapparat. Hvert kvad eller sammenhængende gruppe af strofer (f.eks. løse vers fra en saga) behandles for sig i en kort introduktion. Værket indeholder desuden en længere generel introduktion og tilbyder en række tiltag, der skal lette brugerens anvendelse af værket, f.eks. en liste over tekniske termer, en oversigt over alle strofers første linje, og diverse indekser. Oven i alt dette får man også en hjemmeside, hvor man kan finde fotografier og transskriptioner af det relevante håndskriftmateriale samt en database, hvor man kan søge på kryds og tværs af korpus. Disse on-line faciliteter er dog i skrivende stund endnu ikke tilgængelige for offentligheden, så dette ellers meget lovende og nyttige tiltag vil ikke blive yderligere omtalt i denne anmeldelse.

Projektet ledes af seks hovedredaktører, Margaret Clunies-Ross, Kari Ellen Gade, Diana Whaley, Guðrún Nordal, Edith Marold og Tarrin Wills, og i alt bidrager omkring 50 forskere til projektet. Selv er jeg bidragyder til senere bind, men da jeg ikke er involveret i det bind, som anmeldes her, eller iøvrigt har noget med den overordnede planlægning af projektet at gøre, har Maal og Minnes redaktion skønnet det forsvarligt at overlade anmeldelsen til mig. Det skal blive uhyre spændende at se, hvad den store forskergruppe, der hovedsageligt kommer fra Nordeuropa, Australien og USA, i fællesskab kan afstedkomme, og man kan håbe, at det kan inspirere til lignende mammutprojekter, som med den nuværende universitetsstruktur ikke længere er mulige for enkeltindivider. Desuden vil projektet uden tvivl medføre en markant stigning i udforskningen af skjaldedigtningen, så alt i alt er det en spændende tid at være skjaldedigtningsentusiast.

Projektet imødekommer et langvarigt ønske om at erstatte Finnur Jónssons monumentale udgivelse af skjaldedigtningen fra 1912–15 (Skj), og behovet for en sådan udgivelse er vel klarest formuleret af Bjarne Fidjestøl (i Workshop Papers, 6. Sagakonference, Helsingør, 1985, 319–35). Han fremhæver som et særligt problematisk forhold ved Skj. at Finnur Jónsson ikke gør rede for det tekstkritiske grundlag. I den nye udgave rådes der bod på dette, og den store gruppe forskere har kunnet eftergå håndskriftmaterialet, valg af hovedhåndskrift til de enkelte tekster er blevet taget op til ny vurdering, og essensen af de enkelte redaktørers overvejelser er lagt frem i de korte introduktioner. Diskussionen om tekstgrundlaget vil formentlig tage til i de kommende volumer, for langt størstedelen af det poetiske materiale i bind 7 er nemlig overleveret i blot et enkelt håndskrift, og det overflødiggør til en vis grad en generel diskussion om principperne for, hvilke retningslinjer man bør følge, når man skal vælge mellem flere mulige læsemåder.

I et par tilfælde, eksempelvis *Lilja*, *Hugsvinnsmál* og *Sólarljóð*, er der dog flere ligeværdige tekstvidner bevaret, i tilfældet *Geisli* drejer det sig om to, og jeg har set lidt nærmere på de overvejelser, udgiverne har gjort sig i forhold til valg af hovedtekst. Udgiveren af *Geisli* har begrundet sit valg af hovedhåndskrift med en bedre stroferækkefølge ("arrangement of stanzas"), og med at ortografien og sproget er mere regulært ("regular") end alternativet. Læsemåder hentes fra alternativet i de tilfælde, hvor læsemåderne er klart at foretrække ("clearly superior"), eller hvor hovedhåndskriftets læsemåder ikke kan tolkes tilfredsstillende ("cannot be satisfactorily construed"). I udgivelsen af *Sólarljoð* er valget af hovedhåndskrift foretaget ud fra en håndfuld læsemåder, som kun findes i dette hovedhåndskrift, og som udnævnes til at være distinkte og vigtige ("distinctive and important", p. 292), dog er der ifølge udgiverne 73 steder, hvor hovedhåndskriftets læsemåder ikke er de bedste ("inferior", ibid.). Der er altså i udgaverne af både *Geisli* og *Sólarljóð* en vis sammenblanding af flere tekstvidner på trods af, at et enkelt tekstvidne har forrang for de øvrige. Naturligvis skal dette ses i sammenhæng med, at uanset hvilke principielle beslutninger man tager med hensyn til valg af læsemåder, vil de til en vis grad kollidere med praktiske hensyn om at nå frem til en meningsfuld tekst, og her er det for den kritiske læser helt afgørende, at udgiveren kan konkretisere sine valg i noteapparatet.

Alligevel kunne det have været spændende at se en mere udfoldet og principiel diskussion af, hvorfor visse læsemåder er bedre end andre, mere eller mindre vigtige og distinkte. Tilbage står dog, at introduktionen til *Sólarljóð* ind imellem er forvirrende, f.eks. synes en passage at forekomme to gange, dog med divergerende pointe: Et sted udpeges seks fejl, der er fælles for alle bevarede tekstvidner (p. 291), men på den følgende side i en næsten identisk lydende passage oplistes 10 fejl (p. 292).

Det hele er som nævnt noget enklere, når det handler om de kvad, der blot overleveres i et enkelt håndskrift. Dog kunne man måske have fundet en mere elegant løsning med hensyn til papirhåndskriftet 444 4to x end at gentage den ordret samme beskrivelse af det og dets rolle for udgaven i introduktionen til hhv. *Harmsól* (p. 72) og *Leiðarvísan* (p. 140). I øvrigt kunne man savne en samlet oversigt over relevante håndskrifter, da en hel del af kvadene findes i de samme håndskrifter.

Sammenfattende om dette yderst vanskelige problemfelt kan man sige, at en række generelle tekstkritiske problemstillinger kunne have fortjent en mere udførlig behandling, men at de noget korte introduktioner i samspil med noteapparatet alligevel i de fleste tilfælde giver et tilfredsstillende billede af de principper, som de enkelte udgivere har arbejdet efter.

Det leder mig videre til at omtale noteapparatet, den efter min mening vigtigste nyskabelse i forhold Skj. I det omfang Finnur Jónsson har redegjort for sine overvejelser i forbindelse med sin udgave, må de findes i hans litteraturhistorie eller i diverse tidsskriftsartikler. I SkP er disse overvejelser samlet i noteapparatet, hvad der naturligvis letter det kritiske arbejde med udgaven. Her kan man for alvor kigge den enkelte udgiver i kortene og få de forskellige argumenter for og imod konkrete beslutninger, og der er næppe den vanskelighed hvad læsemåder angår, som ikke er kommenteret grundigt i noterne.

Ud over læsemåder diskuteres tolkninger, og man får ofte et spændende indblik i den lange forskningstradition som ligger forud for SkP, og et håndfast udtryk for hvor vanskelig tolkningen af visse passager er.

Desuden finder man også en stor mængde oplysninger om den omfattende teksttradition, som i mange tilfælde danner afsæt for skjaldenes tilgang til de kristne motiver, og som tydeligt dokumenterer det store kendskab til europæisk kristen tankegang, der fandtes i middelalderens Island.

Et noteapparat, der på én gang skal indeholde diskussion om håndskriftlæsemåder, mulige tolkningsforslag af ord, eller længere syntaktiske enheder, og tænkelige intertekstuelle referencer med lange citater, kan indimellem tage pusten fra læseren. De 16 bidragsydere i bind 7 bevirker selvfølgelig, at der er en vis variation i håndteringen af noteapparatet, men det er efter min opfattelse også en styrke, da udgivernes forskellige baggrund og interesser fører til mange nye og uprøvede vinkler på materialet.

Udførlige redegørelser for tolkningsproblemer giver læseren mulighed for at tænke med, men fordrer også at tungen holdes lige i munden. Et eksempel er *Harmsól* 14, hvor der argumenteres for Jón Helgasons rettelsesforslag *hagskipt* og imod Finnur Jónssons *hagslept* i SkjB. Man kan diskutere, om der er tale om en rettelse, da ordet er udvisket og blot "*h*[...]*gs*[...]*ppt*" kan læses i håndskriftet. Det er dog diskussionen om hvilken læsemåde, der bør foretrækkes, som jeg

ønsker at dvæle lidt ved. I strofen berettes det, at det digteriske jeg ofte frygtede menneskers vrede mere, end han frygtede Guds, hvorefter der udbrydes: "*því vasa hagsleppt*" som i SkjB oversættes til "Det kunde jeg ikke let holde op med", og i Lexicon Poeticum (LP) finder man "Det kunde jeg ikke godt lade være med". Desuden angives i LP alternativet "Det kunde jeg ikke med fordel slippe", som forsynes med et spørgsmålstegn. Jón Helgason forholder sig kun til det med spørgsmålstegn forsynede alternativ, som han afviser med den begrundelse, at det betyder det modsatte af, hvad Gamli mener, mens hans eget "*hagskipt*" fører til "Den ombytning var ikke fordelagtig". At SkP foretrækker Jón Helgasons forslag er der for så vidt ikke noget i vejen med; begge læsemåder er mulige, da de begge bygger på uattesterede læsemåder i håndskrifter, og på den vis er de lige tvivlsomme. Dog har jeg mere sans for Finnur Jónssons primære løsningsforslag fra LP, der ligger tættere på den bekendende tone, som *Harmsól* generelt er præget af frem for det temmelig beregnende jeg, som toner frem i Jón Helgasons konjektur.

Citater fra prosatekster bringes som regel unormaliserede, hvad der kan undre, når stroferne gengives i normaliseret tekst. Det virker mere konsekvent, også i forhold til værkets i øvrigt prisværdige, overordnede formål om at henvende sig til andre end en gruppe af specialister, at bringe også prosacitater i normaliseret form.

En vigtig diskussion gælder præsentationen og tolkningen af kenninger. Også her er der sket en glædelig udvikling i forhold til SkjB, hvor blot kenningernes referent blev oversat og ikke de enkelte elementer, hvormed man tilkendegiver, at kenningernes enkelte elementer ikke er betydningsskabende i forhold til den digteriske kontekst. Denne praksis er heldigvis ændret i SkP, så man nu kan nyde kenningerne i deres fulde udfoldelse.

Dermed skal det ikke siges, at gengivelsen af kenningerne er uproblematisk, selvom SkP på mange måder følger en praksis, der har vundet hævd mange steder ved f.eks. at opdele mandskenninger i underkategorier som kriger (*warrior*) og søfarer (*seafarer*). En kenning som *brims blakkrennandi* oversættes med *the driver of the horse of the surf*, og referenten angives som sømand (*seafarer*), mens *úlfs fæðir*, oversat med *the feeder of the wolf*, angiveligt refererer til kriger (*warrior*).

Min indvending går på, at man ikke kan vide, om der refereres specifikt til hhv. kriger og søfarer, eller om det at drage i krig og foretage sørejser er noget, som generelt i den norrøne litteratur (eller evt. bare i skjaldedigtningen) forbindes med idealbilledet af en mand. Med en sådan kategorisering risikerer man at indsnævre betydningen af en kenning og desuden skabe forvirring hos læseren, da en stor mængde kenninger, der associerer til søfarere eller krigere, tydeligvis refererer til mænd, som ingen verdens ting har med krigsførelse eller søfart at gøre. Dette forhold nævnes i indledningen, hvor det konkluderes, at

"there is no evidence that medieval Icelandic poets and their audience saw any impropriety or discrepancy in these allusions", og videre påpeges det, at kenningerne skal ses som "largely ornamental" (p. lvii). Omvendt kan man heller ikke føre noget bevis for at skjalde og deres publikum primært har tænkt på en kriger og ikke, hvad jeg finder mere tænkeligt, simpelthen først og fremmest en mand, med alt hvad det indebærer af associationer i forskellige retninger. Kvinden kendetegnes, i SkP som i tidligere forskning, også med lang række egenskaber i kenninger uden at det rokker ved referencen 'kvinde'.

En anden type mandskenninger kategoriseres som 'generøs mand' (*generous man*), eksempelvis *seima sendir*, der oversættes med *distributor of gold*. Generøsitet er en egenskab, som generelt vurderes positivt i den norrøne kultur; en rigtig mand er generøs, mens en gnier er en usling. Dog mener jeg ikke, at det er sådanne positive eller negative associationer, som disse højst almindelige kenninger skal vække, men simpelthen at mænd betaler andre mænd guld for eksempelvis deres tjenester, det være sig digtning, loyalitet eller lignende, og det vil oftest være et forhold der består mellem fyrster eller stormænd og deres underordnede.

Besynderligt er det i hvert fald at læse, at tyven, der hænger ved siden af Jesus på korset kaldes for 'generøs mand' (*Harmsól* 24), ligesom det skurrer i ørerne, når Kristus udsteder befalinger til 'krigere' eller 'søfarere' (*Harmsól* 5), og man kunne nævne mange andre eksempler.

En anden diskussion vedrørende kenninger er hvilke udtryk, der falder inden for definitionen af en sådan stilfigur, og hvilke der ikke gør, og et eksempel på en efter min opfattelse tvivlsom kenning er en i kristen skjaldedigtning hyppigt forekommende vending for menneskeslægten: *seggja kind*, *aldar kyn*, *beima kyn* for at nævne et par stykker. Disse oversættes med *kinsfolk of men*, *host of men*, *race of men* og kategoriseres (dog ikke af alle bidragydere) som kenninger for menneskeheden (*mankind*), dog mennesker (*humans*) i *Harmsól* 58. For at man kan tale om kenninger skal der vel som minimum være en betydningsforskel mellem udtryk og reference? At forklare kenningen 'race of men' med 'mankind' forekommer mig redundant.

Det kan også diskuteres, om *fagnaðarlaug* (glædens kilde), i "falli og fljóti / fagnaðarlaug af hvers manns augum" (en glædens varme kilde skal falde og flyde af hvert et menneskes øjne) (*Lilja* 32), er en kenning for tårer, som det angives i udgaven, eller om det ikke giver bedre mening at betragte udtrykket som en metafor.

De to tykke bind på i alt godt 1000 sider åbnes med en introduktion, og her bliver det klart, at den egentlige introduktion til værket følger i seriens volume 1, hvorved nogle af de punkter, som tages op i denne anmeldelse, måske finder en nærmere forklaring. Det kunne være interessant at høre nærmere om, hvor-

dan man afgrænser og definerer selve værkets genstand, skjaldedigtningen. Hvorfor betragtes f.eks. kvadene *Hugsvinnsmál* og *Sólarljóð* som skjaldedigte? I form og indhold ligger de vel nærmere eddadigtningen, selvom det er oplagt at grænserne mellem disse to digtformer i en række tilfælde er flydende.

En anden redaktionel beslutning, som nok kunne diskuteres, er selve bindets titel, Poetry on Christian Subjects, for som der ganske rigtig pointeres i indledningen er der jo mange andre kvad i den norrøne skjaldedigtning, som behandler kristne emner.

Der vil selvfølgelig forekomme fejl i et værk med så mange oplysninger, men det er mit indtryk, at der er relativt få i SkP. Derfor er det også ærgerligt, når der pludselig forekommer en række fejl i udgaven af *Harmsól*. I strofe 13 finder man følgende kenning: *(fyr) gautum fróns laxa láðs* der oversættes med "The men of the land of the land of the salmon" og tolkes: [SEA > GOLD > MEN]. Det virker uldent, at kenningens referent (*men*) er identisk med kenningens *grundwort, gautar*, hvad man vel kunne undgå, hvis man i stedet oversatte til 'goter', eller alternativt 'Odin'er', der ville bringe kenningen i overensstemmelse med den gængse måde at konstruere kenninger på. Der er også knas med resten af kenningen: 'Laksens land' (*land of the salmon*) er ganske rigtigt en kenning for havet, derimod er havets land ikke en kenning for guld, sådan som tolkningen antyder. Til gengæld er 'landets laks' en kenning for slange og 'slangens land' er guld, som det også fremgår af kommentaren.

Desværre er der også en del skæmmende fejl i kommentaren til strofen, som særligt går ud over det danske sprog: SkjB citeres "jeg skulte min efterladenhed sem jeg kunde." Der skal stå: *men skjulte* min efterladenhed *som* jeg kunde (mine fremhævelser), og citatet fortsætter med at fejlskrive *synes* til *syndes*, der jo har en noget anden betydning.

Også Jón Helgason citeres "jeg var fornøyet med at menneskene vilde synes betydelig bedre end de var, himlens høje kong," *fornøyet* skal være *fornøjet*, og *kong* skal være *konge*."

I noterne til *Harmsól* 17 refereres Jón Helgasons forklaring af adjektivet *aldýrr* som "meaning 'members of the company of the blessed'." Jón Helgasons forklaring på dansk lyder imidlertid "som har opnået den fulde herlighed (i himlen)", hvad der giver noget bedre mening.

I noterne til *Harmsól* 25 henvises der i forbindelse med mandskenningen *hring-Þróttr* [ring-Odin] til noterne til *Harmsól* 11, linie 4, der ganske vist rummer en kenning med grundordet *Þróttr*, men der findes intet specifikt i noterne om denne kenning.

Jeg har ikke kunnet konstatere mange fejl i resten af værket, dog bør det nævnes, at både i værkets indledning og i selve kapitlet om *Plácitus drápa* henvises der til en analyse af Jonna Louis-Jensen, men det er rettelig John Tucker,

som står for analysen, der findes i hans indledning og udgivelse af *Plácitus saga*, (Editiones Arnamagnæana, Series B, vol. 31), mens Louis-Jensen bagest i samme bind har forestået udgivelse og indledning af *Plácitus drápa*.

På trods af visse indvendinger må det slås fast at værket generelt er et vældigt bidrag til udgivelsen og udforskningen af skjaldedigtene, og mange af bidragene strutter af lærdom og fortælleglæde og indimellem også humor, f.eks. når Martin Chase skriver om linien *gladdiz mær, þá er föðurinn fæddi* (Lilja 55): "Medieval authors loved this paradox" (p. 625). Det skal blive spændende at se om de kommende bind i serien kan leve op til det generelt høje niveau i bind 7, og ligeså spændende bliver det at se hvilken betydning serien som helhed vil få for den videre udforskning af skjaldedigtningen.

*Rolf Stavnem,*
Aarhus Universitet,
Nordisk Institut
Jens Chr. Skous Vej 7,
bygning 1467
DK-8000 Århus C
norrs@hum.au.dk